

Sarajevska Hagada.*

— Prikaz. —

Naš muzej čuva jedan vrlo dragocjeni jevrejski rukopis. To je sarajevska Hagada, odlično očuvana i bogato opremljena, sa jasnim tekstom i ilustracijama. Uprava sarajevskog muzeja kupila je ovaj rukopis god. 1889. od jednog sefardskog sugrađanina, i taj je rukopis nekoliko godina iza toga, bio predmetom jedne vrlo zanimljive monografije njemačkih orientalista.

Müller-a i Schlosser-a.

Oba naučnika naslućuju da je sarajevska Hagada jedan od najstarijih i najbogatijih obrazaca ove vrsti. Bogati materijal, kako u ilustraciji tako i u tekstu, pružio im je mogućnost da u pomenutoj monografiji postavie vrlo stvarne teze o jevrejskoj hagadskoj literaturi i napose o umjetnosti ilustriranja kod Jevreja.

Rukopis ima tri dijela. Prvi dio sadrži dug niz miniaturskih kompozicija iz Petoknjižja, poglavito iz Geneze, zatim iz Exodusa i nekoja prikazivanja pashalnih obreda. Drugi i treći dio zauzimaju tekst Hagade, neke molitve i psalmi koji se čitaju tokom osmodnevnog praznika. Cijeli tekst izrađen je vrlo brižljivom kaligrafijom, a inicijali i dekorativne figure daju svjedočanstvo o naročitom ornamentalnom ukusu.

Letimični pogled na ovaj čudnovati spomenik pobuđuje u nama jednu misao: evokacija jednoga događaja naše najdrevnije istorije (u kojem, usput budi rečeno, oko pragmatkog istorika otkriva brojne legendarne elemente) inspirisala je neobično raznobojnu tradiciju. Čeznja za slobodom bacila je duboko korijenje u dušu galutskog jevrejstva. Kroz veliki niz stoljeća, ova je čeznja dobivala stalnu potporu iz našega života: naš se udes nije mnogo promijenio. Lutanja, progonstva i beskućništvo ispunjavalo je našu prošlost. I naravno, izgubivši svu nadu u sopstvenu moć, i ne mogavši očekivati pomoći ni od kakve druge zemaljske sile, mi smo upravljali svoje poglede na nadzemaljska bića. Tako je nastajao velik krug mitova; tako se postepeno izgrađivala Hagada, čija je osnovna nota »meavdut leherut« — od robovanja k slobodi. Uz Hagadu nastao je buran i živopisan obred s vrlo izrazitom simbolikom, i danas se ovaj obred vrši s mnogo predanosti i ushićenja u ozarenim jevrejskim domovima pashalnih večeri — snažan dokaz za upornost kojom Jevreji čuvaju kult svoje istorije, uvijek i svagdje, jednako u vremenima sarajevske Hagade kao i dan danas ... »U svakom pokoljenju mora se čovjek ponašati kao da je sam učestvovao pri izlazu iz Misira ...«

Da nešto reknemo o poreklu naše Hagade. Kako se po jednom mjestu iz nje može utvrditi ona je dogotovljena :5. avgusta- 5074. god. (1314. po Hr.) ili — kako ovo mjesto tumače neki poznavaoi jevrejskih rukopisa — tek istoga dana 5270. (1510.) godine.

Što se pak mjesta tiče, u kojem je ona rađena, ovo je teže odrediti. Veliki broj ilustracija pruža jasne dokaze da je djelo produkt one srednjevjekovne kelto-romanske umjetnosti, čija se oblast prostirala po svoj zapadnoj Evropi, izuzev Italiju, i koja u svojim poznijim razvojnim epohama, pokazuje neke uticaje gotike. Ova miniaturska umjetnost, koja je imala najbolje svoje predstavnike u Francuskoj, dolazi do potpunog izražaja u našoj Hagadi. Pojednost njenoga sloga, kao što su pozadina, nastrani razmjeri figura, najzad ornamentika s inicijalima, lišjem i pticama, sve su to obilježja ove umjetnosti.

Müller i Schlosser navode vrlo ubjedljive dokaze da je sarajevska Hagada poreklom iz sjeverne španije. Nekoliko Hagada, koje se čuvaju u British Museum, za koje se i pouzdano zna da su španjolskoga porekla, imaju mnogo zajedničkih momenata u izradbi sa rukopisom sarajevskog muzeja. Svi ti primjerci imaju ilustracije s vrlo jarkim bojama,

što se, u ostalom vidi i na ostalim slikarskim proizvodima Španije iz toga vremena. Pored toga, neki propisi u priklopljenom kodeksu, zatim, više liturgijskih napjeva najvćih jevrejskih pjesnika iz zlatne dobi naše književnosti u Španiji, žive i danas među sefardskim Jevrejima, dok ih u liturgiji ostalih Jevreja nikako i nema. Štit sa četiri crvene palice na zlatnom polju na naslovnoj stranici vjerovatno predstavlja grb barcelonske grofovije koju su držali aragonski kraljevi pod svojim gospodstvom. Iz tih činjenica naslućuju oba naučnika, da su sarajevsku Hagadu donijeli preko Italije (u rukopisu ima cenzorova primjedba u Rimu: *Revisto per mi Gio. Domenico Vistorini*, 1609), u Sarajevo sefardske izbjeglice.

Nas ovdje zanima konačno još jedno pitanje: Odakle su Jevreji uzimali obrasce za ilustraciju svojih liturgijskih knjiga, u koliko su oni bili originalni u tom poslu? Svi ovi jevrejski proizvodi stoje, nesumnjivo u uskoj odvisnosti od hrišćanske ikonografije. Hrišćanski ikonografi uzimali su svoje motive iz liturgije kao i jevrejski miniaturiste Hagade.

Biblijske, ritualne i simbolične kompozicije sljede naizmjenično u našoj Hagadi kao i u ilustriranim novozavjetnim knjigama. Da su Jevreji unosili još neke sopstvene elemente, tipične ukrase koje još danas vidamo na knjigama, posudama i drugim predmetima, koji služe Jevrejima u liturgiji — to se ne da poreći. Ali pored svega toga, na svakoj ilustraciji sarajevske Hagade lako je uočiti veliku sličnost izrade između ovih radova i proizvoda srednjovjekovnog hrišćanskog slikarstva.

Ta tvrdnja izgleda još vjerodostojnijom kad se uzme u obzir, da se plastično prikazivanje vjerskih motiva, jednom sujevjernom predrasudom, zabranjivalo Jevrejima.

Postojale su, valjda, družine jevrejskih ikonografa, koji su, kao i njihovi hrišćanski kolege, držali se starih obrazaca, pošto nisu poznavali slikanje po prirodi.

Ma koliko ovaj jevrejski umjetnički rad bio zavisao od stvaranja nejevrejske okoline, bilo bi od velike važnosti i vrlo poželjno da koji upućeni Jevrejin iz naših krajeva skrene pažnju na one mnoge interesantne ilustracije u našim liturgijskim knjigama, megilot i hagadot. Možda bi jednim stvarnim prikazom ovakih radova mogli shvatiti bolje i originalnost jednoga Liliena.

*) Vidi : *Die Haggadah von Sarajevo. Eine spanisch-jüdische Bilderhandschrift des Mittelalters* von D. H. Müller u. J. v. Schlosser. Nebst einem Anhang von Prof. Dr. D. Kaufmann. Wien 1808.